

Antisemitism în arcul constituțional românesc (Anti-Semitism in the Romanian constitutional framework)

Flavia Simona PETRIDEAN RAȚIU

Abstract:

This paper represents an initial overview of Romanian constitutional documents that have tackled the theme of the national ideal and the status of Jews, by reflecting upon the historical realities that have impacted the indigenous space. Romanians and Jews, represent two international law themes, engaging in efforts to preserve and define their identity specificity within the realm of Europe's hegemonic changes. The emancipation process of these entities often interacted, both on the international and national levels, inducing tensions to the detriment of xenophobic roots of traditional values, tensions caused by mistrust towards both foreign and domestic others and the dangers associated with them. In this regard, antisemitism, in its chameleonic nature, could be transposed even into the sphere of fundamental legal acts under the pretext of completing the process of preserving Romanian identity, having practical applications in terms of granting political rights, with the main interest being the intangibility of property rights, considered as a component of state sovereignty.

Keywords: *anti-Semitism, citizenship, constitutional documents, emancipation*

Introducere

Tabloul cameleonic al timpurilor trecute redă o relație sinuoasă a conexiunii dintre constituționalism și antisemitism, în plin proces de construcție a națiunii. Geneza constituțională a principatelor românești a fost „un produs al dezvoltării istorice (...) înglobând într-o formă juridică componentele fundamentale ale conștiinței (...) naționale”¹. În fond, un izvor de acte fundamentale care exced cu vehemență aria celor prezentate în următoarele rânduri, așezămintele constituționale românești au o tradiție seculară în societatea românească. În acest sens, una din temele primordiale în evoluția constituționalismului românesc, la mijlocul sec. al XIX-lea și început de sec. XX, este atașată definirii ideii de cetățenie, în lupta de conservare a identității naționale. Procesul de metamorfozare a individului în cetățean atrăgea în concepția vremii o problemă din perspectiva, legăturii intrinseci pe care o avea cu națiunea, pe principiul că acesta dispune de o „parte din suveranitate”².

România s-a construit în baza unor repere identitare care, în concepția vremii, nu puteau fi delegate, fiind considerate o stare naturală, promovându-se „mesianismul unei pedagogii naționale centrate pe virtuțile morale și civice”³ ale identității românești, care apela constant la regimul constituțional în vederea obținerii unui apărământ, în special atunci când se pune în discuție integritatea și respectul proprietății. În acest sens, scriitoarea Annie Bentoiu identifica o simetrie inversă între poporul român și cel evreiesc: „În risipirea lor, evreii s-au legat de Carte cu o forță

¹ Angela Banciu, „Constituție și identitate la români”, în *Revista Sfera Politicii* Nr. 3-4 (197-198)/2018, pp. 24-25, disponibil la <https://revistasferapoliticii.ro/sfera/197-198/cuprins.php>, consultat pe 21 februarie 2024.

² Nicolae Bălcescu, *Scrieri alese*, ediție de Andrei Rusu, prefată de Paul Cornea, Editura Minerva, București, 1973, p. 101, apud Liviu Neogoe, *Cetățenie, națiune și etnicitate: o perspectivă comparată*, Editura Avalon, Cluj-Napoca, 2014, p. 70.

³ Liviu Neogoe, *Eutopia: Concepte, identități și istorii românești*, Ediția I, Editura Cartier, Chișinău, 2023, pp. 176-177.

care nu se prea găsește în celelalte culturi (...). Românii, înghesuiți pe versantele arcului carpatic de înaintarea teritorială a celor trei imperii vecine, s-au legat cu strășnicie de bucata de pământ pe care stăteau. (...) Oricum însă, și evreii, și românii (...) au manifestat în efortul de a supraviețui o încăpățănare egală și o vitalitate comparabilă”⁴.

Antisemitismul hermeneuticii identitare a avut ca subiect principal evreul al cărui statut în societatea românească a fost lipsit de consecvență în doctrina juridică de specialitate. Amintim în acest sens episoade istorice, precum obținerea emancipării evreilor în perioada domnitorului A. I. Cuza, care au fost succedate de punctul conservator al art. 7 din Constituția din 1866, în ciuda obârșiei sale franțuzești, care ar fi trebuit să fie îmbibată cu drepturi naturale și imprescriptibile ființei umane. În schimb, nu doar comunitățile israelite au fost deprivate de drepturile politice și civile, ci se pune în general problema la nivel de alogeni necreștini, intrând în această categorie spre exemplu musulmanii care, în cazul Constituției mai sus menționată, erau subordonați aceluiași caracter discriminatoriu. Pe de altă parte, în ce privește preluarea ideilor europene, românii au avut o îndemânare aparte în a adapta și remodela, conform propriilor necesități și interese, formele de împrumut, fie ele chiar și constituționale. Această abilitate ar putea fi considerată un mecanism de apărare: dacă în secolul XIX „asumarea și afirmarea constituționalismului a reprezentat, în acest fel pentru români, ruperea de despotismul oriental și conectarea rapidă la valorile democrației liberale”⁵, în perioada dintre cele două războaie mondiale ei au preluat din povestea transcontinentală a antisemitismului idei care le-au accentuat propria xenofobie. Deseori, societatea românească nu a fost creatoare de conținut, ci o consumatoare de idei, pe care le-a transpus și adaptat contextului istoric, în special atunci se aducea în discuțiune drepturile politice, acestea fiind considerate o adevărată cutie a pandorei în concepția vremii.

Antisemitismul și legile fundamentale

La mijlocul secolului XIX, Țara Românească, Moldova și Transilvania se aflau, în ciuda individualității lor statale, la răspântia a trei mari veleități hegemonice care au metamorfozat harta Europei prin tendințele lor expansioniste. Cu toate acestea, în Principatele Române, conștiința de neam a reprezentat o stăvilă în relația cu aceste trei imperii, sentiment ce a determinat în cele din urmă constituirea statului național român, legitimându-se în fiecare etapă a sa de dezvoltare printr-o serie de acte cu caracter fundamental, care v-or reflecta și o latură mai puțin plăcută, în ceea ce privește segregarea rasială. Rădăcinile xenofobiei și neîncrederii față de străini au constat într-o consecință a luptei permanente împotriva hegemoniei și impilării naționale, Țărilor Române având ca ideal integrarea în Europa națiunilor și în rândul statelor constituționale-parlamentare⁶. Așezământele noastre constituționale redau întreaga agendă a procesului de formare a statului român și de așezare a națiunii pe harta Europei, în ciuda barierelor impuse de marile puteri, ale căror acțiuni expansioniste au construit în subconștientul voinței naționale o temere de pierdere a identității în fața elementelor străine.

O imagologie sumară a străinului pe care doctrina națională a dezvoltat-o o regăsim în lucrarea *Ideologia naționalistă și problema evreiască în România anilor '30*, a istoricului Leon Volovici, care identifică următoarele elemente străine: „turcul (păgân, invadator), polonul (arogant și invadator, într-o perioadă mai veche), maghiarul (asupritor al românilor din Transilvania), rusul

⁴ A. Bentoiu, *Timpul ce ni s-a dat. Memorii, 1944-1947*, Editura Humanitas, București, 2007, pp. 121-122, apud Diana Medan, *Psihologia negativă. Antisemitismul*, Editura Hasefer, București, 2015, p. 122.

⁵ Angela Banciu, *op. cit.*, p. 23.

⁶ Angela Banciu, *Istoria Constituțională a României. Deziderate naționale și realități sociale*, Editura LUMINA LEX, București, 2011, p. 21.

(acaparator de teritorii românești, dușman al unirii și suveranității românilor; primejdia rusificării)⁷, iar pe plan intern va fi grecul și evreul. Și unul și altul concentrau prin natura lor umană „toate defectele morale ale străinului dinăuntru”⁸. Evreii, în ciuda, faptului că aceștia nu aveau aspirații ocupaționiste, deoarece exilul milenar i-a lăsat fără o organizare statală propriuzisă, au devenit o problemă în agenda politică românească odată cu punerea în discuțiune a statutului lor, fapt ce i-a individualizat printre *străini*, iar factori precum raporturile sociale și economice seculare dar și anumite interferențe pe plan intern și internațional au contribuit la crearea segregării, care se va evidenția atât la nivelul actelor fundamentale, cât și din perspectiva celorlalte acte normative.

Constituționalismul românesc are ca precursor procesului de renaștere națională ce-l are ca actor principal pe Tudor Vladimirescu, o figură emblematică pentru Țara Românească, care a inițiat procesul de modernizare a societății românești prin aspirațiile sale în concordanță cu realitățile și ideile ce circulau în spațiul central european al vremii. Un moment istoric l-a constituit chemarea pentru toți locuitorii Țării Românești – „Fraților lăcuiitori ai Țării Românești, veri de ce neam veți fi!”⁹ –, drept dovadă prezența unor familii de evrei care au participat alături de olteni la revoluție, pentru a-i spori puterea, fiind în fond o acțiune de emancipare a întregului popor. Mișcarea a avut un impact major și asupra primelor documente juridice din vechiul drept românesc, *Cererile norodului românesc (17 ianuarie 1821)*, fiind un germene constituțional. Pentru tema în cauză, acest document cu caracter constituțional are o relevanță în special din perspectiva reformei justiției pe care dorea să o înfăptuiască prin înlăturarea aplicabilității *Legiurii lui Caragea* – „Prăvilniceasca Condică a domnului Caragea să lipsească cu totul, nefiind făcută cu voința a tot norodul”¹⁰ –, primul Cod de legi al țării Românești aflat în vigoare în perioada 1 septembrie 1818-30 iunie 1865, care ulterior a fost înlocuit de Codul Civil de la 1864. Trebuie menționat că această lege dispunea în conținutul său de o serie de îngărdiri aplicate străinilor, precum interdicția căsătoriei ortodocșilor cu cei de altă dogmă, iar unii autori consideră că inclusiv instituirea *protimisului* în favoarea pământenilor¹¹, ar reprezenta o asemenea discriminare. Dar, științele dreptului privat redau o natură mai obtuză a dreptului de preempțiune, fiind de-a dreptul sufocant de protecționism în prealegerea unor beneficiari.

Ca o continuare a proiectelor de reformă, cu toate că nu a putut fi recunoscută în mod oficial ca lege fundamentală, *Constituția Cărvunarilor de la 1822* reprezintă o primă formă de gândire constituțională – „cea dintâi întrupare a gândirii constituționale în țările române”¹² –

⁷ Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și problema evreiască în România anilor '30*, Editura Humanitas. București, 1995, p. 25.

⁸ *Ibidem*, p. 26.

⁹ *CEA DINTÎI PROCLAMAȚIE A LUI TUDOR VLADIMIRESCU: „FRAȚILOR LĂCUIITORI AI ȚĂRII ROMÂNEȘTI... VENIȚI ÎN GRABĂ”* 23 ianuarie 1821. Ciornă autografă a lui Tudor Vladimirescu. Muzeul de istorie al Municipiului București. Doc. 5870/1957, apud Cornelia Bodea, *1848 LA ROMÂNI. O istorie în date și mărturii*. Vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 63. Lucrarea este disponibilă în format electronic pe site-ul Bibliotecii „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, <https://www.bcuccluj.ro/>, accesat în data de 24 februarie 2024.

¹⁰ *Cererile norodului românesc din 17 Ianuarie 1821*. Documentul poate fi găsit în lucrarea Bogdan Costin Murgescu (coord.) Alexandru Barnea, Ion Bucur, *Istoria României în texte*, Editura Corint, București, 2011, p. 183, disponibilă în format electronic pe site-ul Bibliotecii „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, <https://www.bcuccluj.ro/>, accesat în data de 24 februarie 2024.

¹¹ A se vedea în acest sens, Barbu B. Berceanu, *Istoria constituțională a României în context internațional*, Editura Rosetti, 2003, p. 107.

¹² A. D. Xenopol, *Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822. Originile partidului conservator și ale celui liberal*, Institutul de Arte Grafice Carol Gobl., București, 1898, p. 26, apud Angela Banciu, *Istoria constituțională...*, ed cit., p. 27.

inspirată din ideologia Revoluției franceze, ce propune o serie de reglementări, preponderent cu caracter de noutate pentru țările române și care sunt „cea dintâi manifestare politică a cugetării liberale”¹³. Și totuși, în ciuda valorii sale istorice și documentare, aceasta nu a putut fi pusă în aplicare de către domnitorul Ioan Sandu Sturza – deși îi împărtășea și el ideile –, existând o teamă față de modul în care vor reacționa marii boieri sprijiniți de Înalta Poartă. În acele circumstanțe, textul rămâne la stadiul de proiect, însă având un impact în prefigurarea viitoarelor acte constituționale. Totuși, anumite dispoziții au fost aplicate de către domnul Moldovei¹⁴, respectiv s-au reflectat în consolidarea tradiției juridice a vremii în ceea ce privește conceptul de *pământean* și modul de obținere a naturalizării, cu specificarea că dobândirea cetățeniei *nu face nicio referire explicită la categorii precum etnia sau religia*¹⁵, ci doar redă tradiția juridică a vremii, în baza principiului *jus sanguinis*, care prevedea la articolul 14 faptul că: „De naționalitate moldovan este cel născut în țară, din părinți moldoveni, oameni liberi. Aceștia se bucură de toate drepturile legale ale pământenilor”¹⁶. Teza a II-a a articolului sus menționat ilustrează o ipoteză mai stranie, cel puțin pentru zilele noastre, în ceea ce privește naturalizarea și de-a dreptu contrară principiilor moderne: „Devine moldovan tot străinul najor ce se așază în țară și se căsătorește cu o moldoveancă ce are proprietate nemișcătoare; iar apoi petrece în țară zece ani fără întrerupere având purtare bună. După împlinirea acestui termen va dovedi toate acestea judecătoriei ținutale, care-i va elibera un certificat”¹⁷. În schimb, calitatea se pierde pentru motive precum naturalizarea în altă țară, complot sau altă crimă adresată conducerii și liniștii publice (Art.16¹⁸).

Atunci când aduce în discuțiune libertatea religioasă, Art. 2 precizează că există o „Complectă libertate religioasă pentru pravoslavnică credință creștină a Răsăritului, cu toate rânduelile și obiceiurile pământului. Exercițiul oricărui cult să fie liber, conform vechiului obicei, dacă nu aduce vreo atingere religiunii dominante”¹⁹. Se observă, așadar, natura duală a dispoziției prin consolidarea credinței ortodoxe, ca confesiune dominantă, cu insuflarea în același timp a unei așa-zise toleranțe religioase. Pe de altă parte, poate fi considerată și o formă de discriminare, insuflându-se un caracter restrictiv al celorlalte culte²⁰. Ba, mai mult, se acordă o deosebită atenție dreptului de proprietate individuală, pe care o ridică la rangul de instituție de temelie a societății, propunând în acest sens, prin articolul 68, următoarele: „Se interzice străinilor de-a mai cumpăra imobile, fie rurale fie urbane. Orice străin este liber de-a face negoț, însă nici pentru acest scop să nu-și poată statornici domiciliu în țară”²¹. Dacă prohibirea de achiziție a imobilelor este deslușită, teza II prezintă o porțiță, am putea spune, din perspectiva stabilirii unei reședințe în teritoriu. În schimb, dacă Art. 68 îi viza inclusiv pe greci și pe turci, Art. 70 arată un subiect determinat: „ovreii fiind o sarcină pentru pământeni prin chipul în care se îmbogățesc, se oprește pentru viitor intrarea lor în țară. Acelor stabiliți de mai înainte li se interzice așezarea prin sate, precum și luarea în arendă a moșiilor, mai ales că ei nu sânt lucrători de pământ. Deasemenea se interzice ovreilor de-

¹³ *Idem.*

¹⁴ Elena Tereza Danciu, *Istoria dreptului românesc, Volumul II. Apariția și evoluția dreptului scris*, Editura C.H.Beck, București, 2020, pag.43.

¹⁵ Liviu Neagoe, *Cetățenie, națiune...*, ed. cit., p. 86.

¹⁶ Articolul 14 din proiectul de constituție cărvunar se găsește în lucrarea D. V. Barnoschi, *Originile democrației române. „Cărvunarii”. Constituția Moldovei de la 1822*, Editura Viața Românească, Iași, 1922, p. 152

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ Articolul 16, ed. cit., p. 153.

¹⁹ Articolul 2, ed. cit., p. 136.

²⁰ Cf. Valeriu Șotropa, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din țările române*, Editura Academiei Republicii Socialiste Române, București, 1976, p. 70.

²¹ Articolul 68 din proiectul de constituție cărvunar, ed. cit., p. 217.

a face velniți prin târguri. La țară nu pot întreprinde această industrie pentru că numai proprietarilor de moșii li este permisă. Ovreii nu au dreptul de-a tăia vite și de-a ține cășăpii, decât pentru trebuințele neamului lor”²². În fond, acesta este un articol cu un conținut antisemit pronunțat, în care restricțiile sunt deosebit de severe. Toate acestea pe principiul că întregul areal al atributelor dreptului de proprietate reprezintă o dimensiune aferentă drepturilor politice, considerate privilegiate pentru a putea fi întrebuințate de către evrei. Prin urmare, în acest punct al vechiului drept românesc, consemnăm că existau doar două modalități de promovare socială a străinilor: în instituția domniei și în cea a căsătoriei²³.

În complinirea normativă a vremii, trebuie adus în discuțiune *Codul Calimach*, un act normativ prin care se dorea a ghida majoritatea aspectelor vieții civile. În esență, vorbim de un cod civil al Moldovei, promulgat 1 iulie 1817 (aplicat până la 1 decembrie 1865) de către domnitorul Scarlat Callimachi, care ne atrage atenția prin faptul că ne vorbește cu subtilitate de deosebiriile dintre pământeni și străini, din perspectiva drepturilor de care dispun străinii, completând în funcție de circumstanțe dispozițiile subsecvente: „§45. străinii se împărtășesc deobște de asemenea politicești drituri și îndatoriri, ca și pământenii (adecă ei pot câștiga prin neguțătorie, prin tocmele, dăruiri ș.a.; pot cere driturile lor prin judecată) afară numai dacă, pentru câștigarea vreunui drit, cere trebuința ca să fie străinul din rîndul pămînenilor sau să fie de o credință, precum: la vecinică cumpărare de moșii, la câștigarea de cinuri ș.c.l.”²⁴. Ca mai apoi, atunci când se pune în discuție regimul juridic al convențiilor, spre exemplu, ce implică vânzarea-cumpărarea, se precizează ca subiecte determinate armenii și jidovii care „§1430: sînt opriți deapurarea de a cumpăra moșii de veci”, în schimb „§1431: jidovii au voe să cumpere case și dughene”²⁵. De altfel, există o serie de similitudini între *Codul Calimach* și *Legiuirea Caragea*, precum în cazul dispozițiilor care interzic căsătoria, pentru deosebirea de credință sau dogmă: §91 din *Codul Calimachi* versus *Leg. Car.*, partea III, cap. 16,²⁶: „Să nu se căsătorească: Slobozi cu robi. Creștinii cu cei de altă lege”²⁷.

Un alt act legislativ înseriat celor cu valoare constituțională îl reprezintă *Regulamentul Organic*, care a fost catalogat ca prima lege organică cvasiconstituțională, aplicat „la comandă și sub strictă supraveghere externă, rusească în esență, dar și turcească prin efectul suzeranității recunoscute”²⁸, ale căror efecte aduceau o regenerare a vieții românești în acord cu spiritul veacului, în ciuda inspirației rusești. *Regulamentele* reprezentau un punct de răscruce în „cristalizarea și dezvoltarea curentului democrat-liberal în Principatele Române”²⁹, prin redarea unui așezământ format dintr-un corp de legi care să se reflecte în toate structurile statului, pavând în acest mod drumul spre modernizare și reformare a societății românești. Și, cu toate acestea, *Regulamentele Organice* nu au putut avea calitatea de Constituție – contrar opiniei lui N. Iorga: o

²² Articolul 70, *ed. cit.*, p. 218.

²³ Cf. Liviu Neagoie, *Antisemitism și emancipare în secolul al XIX-lea: dileme etnice și controverse constituționale în istoria evreilor din România*, Editura Hasefer, București, 2016, p. 107.

²⁴ ***, *Codul Calimach*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958, p. 81.

²⁵ *Ibidem*, p. 509.

²⁶ Cf. Barbu B. Berceanu, *op. cit.*, p. 107.

²⁷ *Codul Caragea. Contractul de căsătorie*, Cap. XVI. *Pentru nuntă, zestre și exoprică*. Art. 2, în Ion Palade, *Codul Caragea*, reprodus după manuscrisul original românesc, cu o prefață de D-I D. Alexandresco, Editura Librăriei Leon Alcalay, 1907, p. 52, disponibil în format electronic pe site-ul Bibliotecii „Octavian Goga”, Cluj-Napoca, <https://new.bjc.ro/>, accesat în data de 24 februarie 2024.

²⁸ Dumitru Vitcu, *Evreii în societatea românească modernă. Repere juridice, demografice, economice, sociale, politice și culturale*, Editura Tehnopress, Iași, 2020, p. 16.

²⁹ Nicolae Iorga, „Istoricul Constituției românești”, în *Noua Constituție a României*, f.a., p. 23, apud Angela Banciu, *Istoria constituțională...*, *ed. cit.*, p. 35.

adevărată constituție³⁰ –, deoarece nu au fost rodul unei manifestări de voință națională, care de altfel ar fi reflectat pe plan extern un fel de a vedea principatele autonome. Totuși, ele au fost asimilate în doctrina de specialitate asemenea unor „coduri constituționale și administrative”³¹, datorită culegerii complexe de legi care și-au pus amprenta inclusiv asupra instituția pământeniei³². Până în acel moment existau doar „evidențe (catastih) de străini (pământeni fiind cei care nu sunt străini)”³³; atunci când s-a pus în discuție aspectul naturalizării, o serie de dispoziții au îngădit accesul evreilor la încetățenire, prin consimțirea principiului „apartenenței la religia creștină ca o condiție pentru acordarea drepturilor civile și politice”³⁴. Ca mai apoi să se facă discrepanță între *marea împământenire*, ce acordă drepturi politice de pământean subiecților străini, și *mica împământenire*, acordată neguțătorilor și meșteșugarilor, ce conferea numai drepturi civile. Faptul confirmă în tradiția juridică românească „principiul *jus sanguinis* al comunității de descendenți, ceea ce va determina dimensiunea pronunțat etnică a cetățeniei din documentele constituționale următoare (...)”³⁵. Și, cu toate acestea, viețuirea comunității evreiești în Principatele Române și-a putut continua cursul, beneficiind cel puțin de o parte din aria drepturilor civile.

Deschid o mică paranteză pentru a preciza faptul că această legiuire cadru a reprezentat temelia a „o suită întreagă de măsuri complementare, exprimate prin anaforale și ofisuri, prin adrese, circulare sau porunci”³⁶, ce avea să dirijeze atât legislativ, cât și administrativ existența iudaică în Principate. Spre exemplu, menționăm în acest sens, *Anaforaua* Nr. 470/4 septembrie 1834 a Sfatului Administrativ (Guvernul Moldovei), prin care se suprimă postul tradițional de *hahambașa*³⁷. O secțiune mai aparte o considerăm a fi capitolul rezervat legiurii finanțelor, care realizează o întreagă reformă prin stabilirea unor îndatoriri care ar fi trebuit să înlăture orice formă de sustragere fiscală sau juridică. Spre exemplu, se pune accentul pe dorința de a avea o evidență clară a străinilor, prin dispoziții ca cele din Art. 89 aferent Capitolului III al legiurii moldave, intitulat *Reglement de Finanți*, unde găsim următoarele: „Asămine, să vor înscrie în osăbită foaie și jidovii aflători cu lăcuința în țară, precum și toți neguțătorii creștini, de orice relighie ar fi, împărțindu-i în stări, după instrucțiunile ce i să vor însămna. Asămine urmare să va păzi și pentru meșterii de orice meșteșug, carii să vor înscrie în deosăbite corporații, după meșteșugurile la care să îndeletnicesc”³⁸. Și cu toate că multe ar mai fi spus, rezumăm într-o simplă frază scopul pe care aceste regulamente l-au avut vis-à-vis de minoritatea evreiască: un instrument juridic prin care s-a încercat diminuarea fenomenului imigraționist al minoritarilor israeliți, cu toate că nici nu bloca vehement integrarea acestora în societatea românească.

Pe câțiva ani, pe principiul sincronizării cu evenimentele europene, Revoluția pașoptistă, cu toate că nu a dispus de un așa-zis final fericit, a însemnat atât o ruptură, cât și o continuitate în dezvoltarea societății românești, creind premisele unei arhitecturi juridice raționale, care impunea o legitimare a drepturilor individuale în baza dreptului natural. Spre exemplu, manifestul patriotic

³⁰ Angela Banciu, *Istoria constituțională...*, ed. cit., p. 36.

³¹ Tudor Drăganu, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până în 1916*, Editura Dacia, Cluj, 1991, p. 40, apud Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, *De la Pravilă la Constituție. O istorie a începuturilor constituționale românești*, Editura Nemira, București, 2002, p. 161.

³² Cf. Liviu Neagoie, *Cetățenie, națiune...*, ed. cit., p. 89.

³³ Barbu B. Berceanu, *op. cit.*, p. 112.

³⁴ Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919) De la excludere la emancipare*, Ediția a III-a, Editura Hasefer, București, 2009, p. 45, apud Liviu Neagoie, *Antisemitism și emancipare...*, ed. cit., p. 110.

³⁵ Liviu Neagoie, *Cetățenie, națiune și etnicitate: o perspectivă comparată*, Editura Avalon, Cluj-Napoca, 2014, p.89.

³⁶ Dumitru Vitcu, *op. cit.*, pp. 23-24.

³⁷ *Ibidem*, p. 24.

³⁸ ****Regulamentul Organic al Moldovei*, ediție Dumitru Vitcu, Gabriel Bădărău, p. 191, art. 89, apud Dumitru Vitcu, *op. cit.*, p. 20.

din 9/12 iunie 1848 din Țara Românească a fost o expunere constituțională de reformare și emancipare a societății, o sintetizare a drepturilor omului, indiferent de comunitatea de origine. Fie că vorbim de dezrobirea Țiganilor prin despăgubire, pct. 14³⁹, fie de „emanciparea israeliților și drepturi politice pentru orice compatrioți de altă credință”⁴⁰, pct. 21. În fond, a fost un manifest complex, care promova un sistem de înnoire nu doar constituțională, cât și administrativă, fiind „unul dintre cele mai valoroase și progresiste acte ideologice din istoria României până în secolul al XIX-lea”⁴¹. Se dorea prin punctele menționate solidarizarea populației prin declararea unor principii dezvoltatoare, înăbușite în vitregia vremurilor. Așadar, *Proclamația de la Islaz*, cu toate că a avut ca menire inițială înlocuirea *Regulamentelor*, a simbolizat într-un final mijlocul de europeanizare a cauzei românești, iar ca și calificare juridică reprezintă o declarație de drepturi, care surprinde o serie de libertăți individuale, având ca prototip *Declarația drepturilor omului și cetățeanului* din 1789⁴².

Pe de altă parte, chiar dacă în Moldova revoluția a avut un impact moderat, ea s-a fructificat în istoriografia românească printr-o serie de documente *Petițiunea Proclamațiune*, care va fi respinsă de către domnitorul Mihail Sturdza, în ciuda revendicărilor moderate, iar mișcarea înăbușită prin arestarea unei părți din revoluționari. Ulterior, se redactează un alt program de către revoluționarii moldoveni refugiați la Brașov, intitulat *Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei*, ca mai apoi, în cele din urmă, cauza moldovenească să fie consemnată de către Mihail Kogălniceanu prin programul revoluționar *Dorințele partidei naționale din Moldova* – un document ce „consacra un paragraf special libertății exercitării tuturor cultelor, motivând că”⁴³ «religiile prigonite în alte țări au găsit pururea un azil sigur în Moldova»⁴⁴, iar la pct. 27 se reitera năzuința de „emancipare graduală a israeliților moldoveni”⁴⁵.

În consecință, documentele pragmatice ale revoluției pașoptiste au avut ca deziderat inclusiv emanciparea israeliților, însă întregul cadru de constituire și modernizare a statului național român a fost estompat de ostilitatea forțelor de putere guvernatoare. Ceva mai târziu, peisajul european suferă de o schimbare a polilor de hegemonism, ca și consecință a Războiului din Crimeea, împrejurare care readuce în prim-plan discuțiile legate de Principate. Divanurile ad-hoc au avut rolul de a da *dreptul la cuvânt* cauzei românești în ceea ce privește organizarea principatelor, în ciuda rezistenței anti-unioniste ce se desfășura în culisele interne și internaționale. Sub formula diplomatică de Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei, cele două teritorii rămân despărțite din punct de vedere teritorial, administrativ și politic, statutul lor fiind consfințit prin *Convenția de la Paris*. Totuși, „mixajul realizat între ideea de autonomie, separație și unire reprezenta un progres în raport cu perioada regulamentară și ceea ce Europa putea oferi sub raport politic Principatelor”⁴⁶.

³⁹ *Proclamația de la Islaz, din 9/12 iunie 1848 din Țara Românească*, document ce se găsește în Bogdan Costin Murgescu et. all, *op. cit.*, p. 194, și în format electronic pe site-ul Bibliotecii „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, <https://www.bcuccluj.ro/>, accesat în data de 24 februarie 2024.

⁴⁰ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 178.

⁴¹ *Ibidem*, p.185.

⁴² Radu Carp et all, *op. cit.*, p. 161.

⁴³ Dumitru Vitcu, *op. cit.*, p. 31.

⁴⁴ Mihail Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale în Moldova – Broșură program de la sfârșitul lui august. Cernăuți*, în Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 657, disponibilă în format electronic pe site-ul Bibliotecii „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, <https://www.bcuccluj.ro/>, accesat în data de 24 februarie 2024.

⁴⁵ M. Kogălniceanu, *op. cit.*

⁴⁶ Liviu Neagoe, *Cetățenie, națiune...*, ed cit., p. 101.

Convențiunea pentru organizarea definitivă a Principatelor Dunărene ale Moldaviei și Valahiei din 7/19 august 1858 / *Convenția de la Paris*, prin natura sa de act fundamental ar putea fi considerată un protos constituțional, cu toate că nu a fost elaborată de un parlament, respectiv aprobată printr-un referendum național, ci impusă de puterile garante în vederea consolidării formei de stat a Principatelor Unite Române (monarhie electivă), în calitate de confederație. De altfel, trebuie menționată stăruința și abilitatea politică a Domnitorului Alexandru Ioan Cuza, care reușește să transforme structura statului ca uniune reală, cel puțin pe timpul vieții sale, dar și să gestioneze criza politică și constituțională instaurată între Guvern și Adunarea Generală, implementând *Statutul Dezvoltator Convențiunii din 7/19 august*, care a fost aprobat prin plebiscit de către popor și implicat de puterile garante, cu anumite rezerve, ce se asimilează ca și act cu caracter constituțional. În acest sens, Eleodor Focșeneanu, în lucrarea *Istoria Constituțională a României 1859-1991*⁴⁷, arată că *Statutul* este numai un act adițional la *Convențiune*, care continuă să fie Constituția României până la 1 iulie 1866, drept dovadă expunerea domnitorului din preambulul Statutului – „*Convențiunea încheiată la Paris în 7-19 august 1858 (...)* este și rămâne legea fundamentală a României”⁴⁸ – și conținutul Art. XX – „Toate dispozițiunile *Convențiunii* de la Paris, care nu sunt modificate prin prezentul act, sunt confirmate din nou și rămân în plină și întreagă vigoare”⁴⁹. Acestea fiind spuse, considerăm că ar fi exagerat să considerăm o primă constituție a României, din moment ce are o natură accesorie și dependentă de un act impus de puterile garante, în conformitate cu hotărârile Congresului de la Paris din 1856. În schimb, poate fi vizualizat asemenea unui episod constituțional excepțional, cu caracter unic, de intersectare a unei constituții stabilite de puterile europene, dar și un act exclusiv național, cu valoare de sine stătătoare, ce redă inițiative roditoare de modernizare a legislației române – bineînțeles, dacă ometem caracterul discriminatoriu al articolului 46 al *Convenției*, care chiar dacă nu este foarte invaziv, consolidează mentalitatea discriminatorie a vremii.

În ceea ce privește problema evreiască și discuțiile aferente exercitării drepturilor politice de către aceștia, Art. 46 al *Convenției* redă că doar „Moldovenii și Români (Valahii) de orice rit creștin se vor bucura deopotrivă de drepturile politice. Exersarea acestor drepturi se va putea întinde și la celelalte culte prin dispoziții legislative”⁵⁰. În consecință, criteriul religios va fi din nou un factor de excludere, pentru populația necreștină, aspect lăsat la latitudinea unor legi ulterioare.

Comisia Centrală de la Focșani, în calitate sa de organ comun, pe lângă rolul special pe care l-a avut în codificarea legilor existente, pe care trebuia să le pună în acord cu actul constitutiv, a elaborat în scurta sa perioadă de supraveghere administrativă (1858-1862) un proiect de constituție – *Constituția Unirii Principatelor* – care nu doar că a contribuit la pregătirea unificării politico-legislative a celor două Principate, în concordanță cu valorile tradiționale, ci a abordat inclusiv problema naturalizării. În acest sens, Art. 10 conține în mod explicit următoarele: „Naturalizațiunea mică se dă, conform legii, de puterea judecătorească; iar naturalizațiunea cea mare se dă numai de puterea legislativă. Numai naturalizațiunea cea mare pune pe străin într-o linie cu Românul spre a se putea bucura de toate drepturile politice, precum și de dreptul de a poseda moșii. Naturalizațiunea cea mare se dă numai la străini de religione creștină. Tot românul

⁴⁷ Eleodor Focșeneanu, *Istoria Constituțională a României 1859-1991*, Ediția a II-a revizuită, Editura Humanitas, București, 1998, p.23.

⁴⁸ Ioan M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României vechi și noi care s-au promulgat până la finele anului 1870, Legiuri politice, Statutu Dezvoltatoriu Cconvențiunei din 7/19 August 1858*, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, București, 1873, p. 11, în varianta digitală la <https://new.bjc.ro/>. A se vedea în acest sens și Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁹ Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 23.

⁵⁰ Ioan M. Bujoreanu, *op. cit.*, p. 10, document digital <https://new.bjc.ro/>, accesat pe 20 februarie 2024.

de origine, fără privire cătră locul nașterii sale, prin simpla cerere adresate puterii legislative și cu dovada de lepădarea sa, de protecțiunea străină, poate dobândi prin act de naturalitate drepturile de cetățean al Principatelor Unite. Aceste drepturi se recunosc și străinilor născuți în Principatele Unite din părinți stabiliți în țară și care ajunși la vârsta legiuită vor cere de la puterea legislativă și vor dobândi prin act de naturalitate înscrierea lor între cetățenii Principatelor Unite. O lege specială va dezvolta aceste principii”⁵¹. Se observă că singura autoritate în măsură să confere cetățenia era puterea legiuitoare, menținându-se distincția între cele două forme de naturalizare, cu condiționarea expresă că naturalizarea cea mare depinde de criteriul religiei creștine, cetățenia ajungând a fi intangibilă pentru cei de confesiune iudaică.

Fără a ne abate de la tema principală, aducem în discuțiune, foarte pe scurt, rolul pe care Codul Civil – elaborat între anii 1862-1864, intrat în vigoare la 1 decembrie 1865, cunoscut sub denumirea *Codul Civil Alexandru Ioan* ⁵² – l-a avut în reglementarea regimului juridic al israeliților. Foarte important, în acest sens, fiind conținutul Art. 16, care prevedea că: „Străinul care va voi a se naturaliza în România va fi dator a cere naturalizarea prin suplică către Domn, arătând capitalurile, starea, profesiunea sau meseria pe care le exercită și voința de a-și statornici domiciliul pe teritoriul României. Dacă străinul, după o asemenea cerere, va locui zece ani în țară și dacă prin purtarea și faptele sale va dovedi că este folositor țării.... Consiliul de stat îi va putea acorda decretul de naturalizare”⁵³. În fond, a reprezentat o porțiță în vederea obținerii naturalizării de către străinii necreștini, prin eliminarea criteriului religios și în condițiile precizate în conținutul articolului mai sus menționat.

Lovitura de stat împotriva lui Cuza de la 11/23 februarie 1866 și aducerea lui Carol Ludovic de Hohenzollern-Sigmaringen ca principe ereditar al României a atras emanciparea națiunii române de sub tutela marilor puteri, care s-a consolidat prin adoptarea unei noi constituții ce reflecta noua realitate a vieții românești, aceasta fiind promulgată la 30 iunie 1866 de către Domnitorul Carol I, intrând în vigoare la 1 iulie 1866, data publicării ei în Monitorul Oficial. Totuși, în ciuda faptului că era considerată una dintre cele mai liberale constituții din Europa, acesta nu a reușit să exceleze la anumite considerente, precum discriminarea impusă prin Art. 7 teza 2 cetățenilor străini: „Numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea”⁵⁴. În complinire, Art. 8 reda modalitatea de obținere a cetățeniei: „Împământenirea se dă de puterea legislativă. Numai împământenirea aseamănă pe străin cu Românul pentru exercitarea drepturilor politice”⁵⁵. În schimb, în ceea ce-i privea pe etnicii români, calitatea de român le era cunoscută indiferent dacă aceștia locuiau sau nu pe meleagurile țării⁵⁶: „Art.9. Românul din orice Stat fără privire către locul nașterii sale, dovedind lepădarea sa de protecțiunea străină, poate dobândi de îndată exercitarea drepturilor politice prin votu al corpurilor legiuitoare”⁵⁷.

⁵¹ *Constituțiunea Principatelor Unite ale României*, Proiectul Constituției adoptat de Comisia Centrală, în Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României: acte și documente: 1741-1991*, Editura Lumina Lex, București, 1998, p. 282, disponibilă pe site-ul Bibliotecii „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, <https://www.bcuculuj.ro/>, accesat la 25 februarie 2024.

⁵² Elena Tereza Danciu, *Istoria dreptului românesc, Volumul II. Apariția și evoluția dreptului scris*, Editura C.H.Beck, București, 2020, p. 54.

⁵³ *Codul Civil* (1865); Codice Civil, edițiune oficială, Imprimeria Statului, București, 1865, în Bogdan Costin Murgescu et all, *op. cit.*, p. 239, disponibilă la <https://www.bcuculuj.ro/>, accesat la 24 februarie 2024.

⁵⁴ Ioan M. Bujoreanu, *op. cit.*, p. 13, disponibil și la <https://new.bjc.ro/>, accesat la 20 februarie 2024.

⁵⁵ *Idem*.

⁵⁶ Liviu Neagoe, *Antisemitism și emancipare*, ed. cit., p. 9.

⁵⁷ Ioan M. Bujoreanu, *op. cit.*, p. 13.

În asemenea circumstanțe, dorința de integrare a evreilor în societatea românească rămânea o aspirație neîndeplinită cu reflexe și în noul cadru constituțional existent, în baza unor impedimente impuse în agenda politică a vremii de o varietate largă de politicieni, care acoperau ca arie de influență chiar și comunitatea turcă. Această restricție de dobândire a cetățeniei s-a menținut „pe de-o parte din motive economice pentru evrei și din considerente istorice pentru turci”⁵⁸. Cu toate acestea, repunerea în discuțiune a statului acestora în perioada următoare accentuează „rădăcinile xenofobiei și neîncrederii față de străinul extern și intern”⁵⁹. Se constată în acest sens un spirit conservator atunci când se aducea în discuțiune modificările de natură legislativă, cu mențiunea că spiritul antisemit se manifesta mai pregnant în mediile culturale și intelectuale, care exercitau apoi de o influență asupra celorlalte clase sociale.

Contextul istoric al conflictului ruso-turc repune în prim plan problema restrângerii drepturilor străinilor la indigenat ca, mai apoi, să se condiționeze recunoașterea independenței României, prin *Tratatul de la Berlin*, de eliminarea acestei discriminări. Dispozițiile Art. 44 din *Tratat* implicau o abordare duală: de reticență față de interferența în modificarea unui aspect legislativ intern și, pe de altă parte, de așa-zisa problemă evreiască, care atrăgeau dezbateri furtunoase, în special în zona Moldovei. Acest episod constituțional, în care factorul religios devine esențial în impunerea excluderii de la naturalizare, a fost absent în proiectul inițial al Consiliului de Stat, fiind inserat în urma unor presiuni motivate atât de opinia publică, cât și de deputați arondați zonei Moldovei, unde curentul antisemit era mult mai vocal⁶⁰. Clișeele imagologice vor fi totuși înlăturate de către exigențele nondiscriminatorii impuse în baza înțelegerilor de la Berlin, însă doar în circumstanțele naturalizării individuale, deoarece se considera că „relația dintre proprietate și cetățenie, cu dimensiunea sa politică, este fundamentală”⁶¹. Ca urmare a constrângerii din partea comunității internaționale, articolul este revizuit prin *Decretul nr. 2 186 din 12 octombrie 1879*, având următorul conținut: „Diferența de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedică pentru a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita”⁶². În consecință, legiuirea fundamentală de la 1866 conferea în cele din urmă o bază juridică disponibilă celor interesați de obținerea unui sentiment de apartenență la o națiune.

În ceea ce privește procesul de formarea statului național român, acesta a rămas în conștiința istorică ca fiind cea mai frumoasă operă de consolidare a identității naționale⁶³. România Mare a integrat în noile sale granițe minorități etnice care alcătuiau un segment important de populație, precum „comunități evreiești (...) cu adevărat străine, prin cultură și limbă, de mediul românesc, cu un procent ridicat de burghezie integrată în viața economică”⁶⁴; cu toate acestea, recensământul ne arată că evreii ocupau doar poziția trei, după unguri și germani⁶⁵. Cert este că atitudinea minorităților față de unire avusese ecouri diferite însă, puse în fața faptului împlinit, statutul și integrarea lor era o prioritate care se putea înlături doar în condiții democratice, care să garanteze

⁵⁸ Angela Banciu, *Constituție și identitate la români*, ed. cit., p. 29.

⁵⁹ Leon Volovici, *op. cit.*, p. 24.

⁶⁰ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept o istorie a constituționalismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 62.

⁶¹ *Ibidem*, p. 63.

⁶² *Monitorul Oficial nr. 232 din 13/25 octombrie 1879*, apud Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 39.

⁶³ Angela Banciu, *Constituție și identitate la români*, ed. cit., p. 32.

⁶⁴ Ezra Mendelsohn, *The Jews of East Central Europe between the World Wars*, Bloomington, 1983, pp. 173-183, apud Leon Volovici, *op. cit.*, p. 42.

⁶⁵ W. Filderman, *Adevărul asupra problemei evreiești în România*, București, 1925, p. XLIII, apud Leon Volovici, *op. cit.*, p. 42.

deplina egalitate de drepturi și obligații între toți locuitorii țării. Ar mai fi de menționat că, în Transilvania, curentul antisemit nu fusese atât de puternic până în 1918 deoarece, fiind inclusă în cadrul Imperiului Habsburgic, naționalismul avusese alte priorități: „conflictul româno-maghiar fiind acut, problema evreiască se afla pe un plan secund, dar devine importantă după unirea Transilvaniei cu România, când are loc și o sincronizare a curentelor antisemite”⁶⁶.

Unirea Vechiului Regat cu cele trei provincii românești impunea adoptarea unui instrument politico-juridic care să legitimeze noile mutații. Constituția din 29 martie 1923 a avut „principala menire de a fi Constituția Unificării, a legării și sudării economice, teritoriale, politice și spirituale a României Mari”⁶⁷. Nu s-a neglijat consolidarea operei legislative românești, garantând inclusiv drepturile minorităților: „Art.5. Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă și de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi”⁶⁸. Dispoziția constituțională se referă la individul cetățean român care, indiferent de originea sa etnică, religie sau limbă, se bucură de aceleași privilegii, fiind o formă de înlăturare a oricărei temeri survenite ca urmare a noii reorganizări teritoriale. Actualele granițe aduseseră o diversitate atât din perspectiva minorităților naționale, cât și sub aspectul cultelor, însă și noua lege fundamentală dispunea de „capacitatea de a promova, explicit abolirea piedicilor de natură religioasă sau confesională în dobândirea calității de cetățean”⁶⁹.

În ceea ce privește dimensiunea naturalizării, noua orânduire constituțională a Art. 7 trebuie confruntată cu vechiul text: „Art.7. Deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice. Numai naturalizarea aseamănă pe străini cu Românul pentru exercitarea drepturilor politice. Naturalizarea se acordă în mod individual de Consiliul de Miniștrii, în urma constatării unei comisii, compusă din: primul președinte și președinții Curții de apel din Capitala Țării, că solicitantul îndeplinește condițiile legale. O lege specială va determina condițiunile și procedura prin care străinii dobândesc naturalizarea. Naturalizarea nu are efect retroactiv. Soția și copiii minori profită, în condițiunile prevăzute de lege, de naturalizarea soțului sau tatălui”⁷⁰. Pe de o parte, naturalizarea nu mai este în exclusivă competență a puterii legiuitoare, ci în stă în mâna puterii executive, ce se afla într-o colaborare cu o comisiune judecătorească; de cealaltă parte, în ceea ce privește vechile dispoziții ale Art. 8, acestea sunt inserate în Art.7 al. II, ca să nu mai spunem că se adaugă o nouă dispoziție, motivată în baza unei chestiuni de echitate, în ceea ce privește extinderea efectelor naturalizării bărbatului asupra femeii și copiilor. În schimb, naturalizarea rămâne tot de natură individuală, cu efecte *ex nunc*, cu mențiunea că determinarea condițiilor dar și a procedurii de dobândire a naturalizării de către străini se va face printr-o lege specială⁷¹.

Amintim în acest sens *Legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române din 1924*, care prevedea ca și condiții aferente naturalizării următoarele: „Art.7 – 1: Să aibă vârsta de cel puțin 21 de ani împliniți; 2. Să-și manifeste voința de a deveni român și să declare că se leapădă de cetățenia străină după formele prevăzute la art. 21; 3. Să fi locuit, în urma acestei

⁶⁶ Apud Leon Volovici, *op. cit.*, pp. 59-60.

⁶⁷ Angela Banciu, *Istoria constituțională...*, ed. cit., p. 143.

⁶⁸ Cf. Alexandru Lascarov-Moldovanu & Sergiu D. Ionescu, *Constituțiunea României din 1923: adnotată cu dezbateri parlamentare și jurisprudență*, Editura Tipografiei „Curierul Judiciar”, București, 1925, p. 16, disponibilă în format electronic pe <https://www.bcuculuj.ro/>, accesat la 25 februarie 2024.

⁶⁹ Ioan Stanomir, *op. cit.*, p. 102-103.

⁷⁰ Cf. Alexandru Lascarov-Moldovanu & Sergiu D. Ionescu, *op. cit.*, p. 32.

⁷¹ Cf. *Monitorul oficial nr. 282/29 martie 1923* apud *Istoria Constituției României*. Vol. I, Erc Press, București, 2014, pp. 53-54.

manifestări de voință neîntrerupt pe teritoriul României timp de 10 ani; 4. Să fi avut bune purtări; 5. Să aibă mijloace suficiente pentru întreținerea sa și a familiei sale, sau posibilitatea de a le câștiga; 6. Să fi pierdut naționalitatea străină sau să o piardă potrivit legilor țării, prin efectul dobândirii naționalității române”⁷².

Totuși, primii ani de la înfăptuirea idealului național surprinde o înclinație acută de abandonare a valorilor democratice, existând o degradare accentuată la nivelul întregii structurii a societății. Fie că vorbim de gradarea vieții politice marcată de asasinat și destabilizări ale partidelor, fie de criza economică, care a afectat întreaga lume capitalistă, toate acestea alimentează nu doar extrema dreaptă, ci se reflectă inclusiv în politica externă, motivând tendințele expansioniste ale țărilor vecine. Într-un asemenea fundal, antisemitismul legiferat își croiește drumul la rang de obiectiv central, deoarece „în confruntarea dintre democrație și dictatură, problema evreiască a avut rolul unui colector de pericole și maladii sociale și naționale, căpătând o pondere disproporționată în raport cu celelalte crize interne și externe”⁷³.

Anii '30 aduc un orizont înnorat pentru societatea românească, în baza unor structuri constituționale autoritare hibride⁷⁴, consecință a urcării pe tron a Regelui Carol al II-lea, episod istoric ce influențează atât viața politică, cât și fundamentele constituționale interbelice, care cad pradă veleităților autocrate ale acestuia. Prăbușirea democrației parlamentare și a pluralismului politic a pavat calea antisemitismului, care a devenit o componentă a politicii de stat⁷⁵. Odată cu eșecul alegerilor din 20 decembrie 1937, care au ca finalitate adoptarea unei noi constituții, prin *Decretul regal nr. 1 045 din 27 februarie 1938*⁷⁶, s-a legitimat anarhia pe care acesta o implementase printr-o serie de decizii. „Era o constituție concedentă, istoric anacronică, deoarece constituțiile concordate precedă de obicei constituțiile democratice, iar nu invers”⁷⁷. Nu întâmplător am folosit termenul de anarhie, deoarece pe de-o parte Constituția din 1923 este *abrogată* prin decretul menționat anterior, abilitate ce nu poate fi exercitată de către Rege, iar pe de altă parte pactul fundamental trebuia supus revizuirii prin referendum sau printr-o adunare constituantă și nu să emane de la puterea executivă. În fond, majoritatea acțiunilor interpușe de către Regele Carol al II-lea pe perioada domniei sale pot fi catalogate ca acte anticonstituționale, începând cu demiterea guvernului, introducerea stării de asediu (11 februarie 1938) sau modalitatea de implementare a noii Constituții. Adevărat este și că a încercat să mențină o transparență prin plebiscitul din 24 februarie 1938, însă modalitatea de organizare a fost total nedemocratică, la fel ca multe alte inițiative ale monarhului. În fond, singura lege fundamentală legitimă a vremii a fost Constituția din 1866, revizuită la 29 martie 1923, care își va reveni în drepturi pentru o scurtă perioadă de timp abia la 23 august 1944.

Structura Constituției din 1938 ne arată angajamentul de autoritate pe care statul îl solicită tuturor cetățenilor săi, prioritizând datoriile în vreme ce libertățile cetățenești sunt situate într-o poziție dezavantajoasă în raport cu actele fundamentale precedente, fiind o mutație ce avea ca

⁷² Dimitrie G. Maxim, *Naturalizarea în România după Constituțiune și Noua Lege a Naționalității*, Editura Librăriei Socec & Comp, București, 1925, p. 242, apud Liviu Neagoe, *Cetățenie, națiune...*, ed. cit., p. 235.

⁷³ Leon Volovici, *op. cit.*, p. 73.

⁷⁴ Edda Binder Iijima, „Conceptul de constituție în istoria gândirii juridice românești”, în Victor Neumann & Armin Heinen (ed.), *Istoria României prin concepte: perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Polirom, Iași, 2010, p. 315, disponibilă în format electronic pe <https://www.bcuciu.ro/>, consultat la 21 februarie 2024.

⁷⁵ Lya Benjamin, „Naționalism și antisemitism în legislația regimului autoritar al regelui Carol al II-lea. România 1938-1940”, în *Studia et acta historiae iudaeorum Romaniae IV*, Editura Hasefer, București, 1999, p. 208.

⁷⁶ *Monitorul Oficial nr. 48 din 27 februarie 1938*, apud Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 74.

⁷⁷ Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, pp. 74-75.

nucleu „regândirea poziției individului în cadrul comunității”⁷⁸. Asistăm la o perioadă în care legislația antisemită se înmulțește bacteriologic în viața politică, fapt ce ar necesita o analiză juridică separată, care să redea întreaga imagine normativă, care excede ariei constituționale. Mă voi rezuma aici doar la *Legea revizuirii cetățeniei din ianuarie 1938*⁷⁹, care readuce în discuție calitatea de cetățean a evreilor. Premisa era o lege adoptată după Primul Război Mondial, în anul 1919, prin care evreii de atunci, care ar fi locuit pe teritoriul României de câteva generații, au dispus de o procedură mai simplă de obținere a cetățeniei, ceea ce ar fi permis înscrierea evreilor în registrele de naționalitate prin fraudă. În fond, se revizua un drept obținut în urmă cu 20 de ani, cu impunerea unor proceduri birocratice greu de complinit, precum termenul de depunere a documentului sau a simplului fapt că actele în cauză nu mai puteau fi procurate. Drept consecință, aproximativ 1/3 din populația evreiască a fost afectată, obținând din nou calitatea de străini⁸⁰: „Este însă de menționat, că nu au fost supuși revizuirii acei evrei din Vechiul Regat care au dobândit încetățenirea individuală pe baza de lege trecută prin Cameră și Senat”⁸¹.

În cele din urmă, politica iresponsabilă a Regelui a înlăturat sprijinul celor mai puternice personalități politice ale vremii, care vor conspira alături de generalul Ion Antonescu la înlăturarea totală a monarhului de la conducere, fapt împlinit la 6 septembrie 1940, Mihai I venind pe tron prin *Decretul nr. 3 064 din 6 septembrie 1940*⁸². Trebuie menționat că nici regimul mareșalului Ion Antonescu nu a fost constituțional: „la 5 septembrie, prin *Decretul-lege nr. 3052*, avea să suspende Constituția și să dizolve corpurile legiuitoare”⁸³, cu toate că s-ar fi putut foarte ușor reveni la vechea constituție, pe care uneori nu a repudiat-o în discursurile sale. Menționez, în acest sens, Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din data de 14 Octombrie 1940, care consemnează o discuție între general și miniștri săi legionari legată de abuzurile și ilegalitățile comise: „«Nu mai admit violări de domiciliu, pentru că inviolabilitatea domiciliului este asigurată prin Constituție»”⁸⁴. În ciuda celor prezentate, mareșalul a continuat să ducă o guvernare personală antisemită, pe când șocul radicalismului antisemit promovat de către Mișcarea Legionară a fost, din fericire, doar tranzitoriu și, cu toate acestea, ireparabil. În realitate, treptat, diverse partide, „chiar și dintre cele de centru, moderate, supralicitează prin includerea unor proiecte de măsuri net antisemite”⁸⁵. Scena de implementare a legislației antisemite va fi amplasată printr-o colaborare mai mult sau mai puțin directă a tuturor celor care au avut chiar și în cea mai mică măsură o putere, dacă nu decizională, măcar vocală.

Concluzii

Nașterea și dezvoltarea dreptului și ale instituțiilor sale nu se realizează în nicio națiune în mod pașnic, ci prin luptă, conflict și strădanie permanentă, fiind consecința ciocnirii intereselor și scopurilor urmărite de diferite grupuri sociale și politice ce alcătuiesc societatea⁸⁶. Dreptul, prin

⁷⁸ Ioan Stanomir, *op. cit.*, p. 63.

⁷⁹ *Decretul-lege nr.169, din 21 ianuarie 1938, pentru revizuirea cetățeniei*, în Lya Benjamin (ed.), *Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. I: Legislația antievreiască*, Editura Hasefer, București, 1993, p. 29-31.

⁸⁰ Lya Benjamin, *Naționalism și antisemitism...*, ed. cit., pp. 210-212.

⁸¹ *Ibidem*, p. 211.

⁸² *Monitorul Oficial nr. 206 bis din 6 septembrie 1940*, apud Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 81.

⁸³ Elena Tereza Danciu, *Istoria dreptului românesc, Volumul II. Apariția și evoluția dreptului scris*, Editura C.H.Beck, București, 2020, p. 77.

⁸⁴ *Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 14 octombrie 1940*, Arhiva C. C. al P.C.R, Fondul 103, Dos. Nr. 8 206, filele 2-4, apud A. Simion, *Regimul politic în România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, București, 1976, p. 202.

⁸⁵ Leon Volovici, *op. cit.*, p. 89.

⁸⁶ Angela Banciu, *Istoria constituțională...*, ed. cit., p. 27.

așezămintele sale constituționale, nu doar că devine un instrument al deziteratelor naționale, ci și prefigurează realitățile sociale aferente unei perioade istorice.

Instinctul de supraviețuire al românilor i-a constrâns să adopte, pe de-o parte, doctrina liberală, concepția constituțională și o înclinație spre europeism, cu scopul de a face față pericolului imperial înconjurător, iar pe de altă parte nu au reușit mereu să le înăbușe atitudinea ostilă față de străini. Victima colaterală cel mai des întâlnită a acestui proces a fost evreul, față de care mulți naționaliști nu au acceptat, nici măcar în urma Marii Uniri, faptul că pluralismul etnic este un dat istoric al conviețuirii⁸⁷.

Bibliografie

Literatură de specialitate:

***, *Codul Calimach*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.

***, *Istoria Constituției României*. Vol. I, Erc Press, București, 2014.

BANCIU, Angela, „Constituție și identitate la români”, în *Revista Sfera Politicii*, Nr. 3-4 (197-198)/2018, disponibil la sfera/197-198/cuprins.php;

BANCIU, Angela, *Istoria constituțională a României*, pref.de Petre Roman, postf. De Angela Banciu, Editura Cartea Românească Educațional, Iași, 2023.

BANCIU, Angela, *Istoria Constituțională a României. Deziderate naționale și realități sociale*, Editura Lumina Lex, București, 2001.

BARNOSCHI, V. D., *Originile democrației române. „Cărvunarii”. Constituția Moldovei de la 1822*, Editura Viața Românească, Iași, 1922.

BENJAMIN, Lya (ed.), *Evreii din România între anii 1940-1944. Vol.I Legislația antievreiască*, Editura Hasefer, București, 1993.

BENJAMIN, Lya, „Naționalism și antisemitism în legislația regimului autoritar al regelui Carol al II-lea. România 1938-1940”, în *Studia et acta historiae iudaeorum Romaniae IV*, Editura Hasefer, București, 1999.

BERCEANU, Barbu B., *Istoria constituțională a României în context internațional*, Editura Rosetti, 2003.

BODEA, Cornelia, *1848 LA ROMÂNII. O istorie în date și mărturii*. Vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

BUJOREANU, M., *Colecțiune de legiurile României vechi și noi care s-au promulgat până la finele anului 1870*, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, București, 1873.

CARP, Radu; Stanomir Ioan; Vlad Laurențiu, *De la Pravilă la Constituție. O istorie a începuturilor constituționale românești*, Editura Nemira, București, 2002.

DANCIU, Elena Tereza, *Istoria dreptului românesc, Volumul II. Apariția și evoluția dreptului scris*, Editura C. H. Beck, București, 2020.

FOCȘENEANU, Eleodor, *Istoria Constituțională a României 1859-1991*, Ediția a II-a revizuită, Editura Humanitas, București, 1998.

IONESCU, Cristian, *Dezvoltarea constituțională a României: acte și documente: 1741-1991*, Editura Lumina Lex, București, 1998

LASCAROV-MOLDOVANU, Alexandru; Ionescu D. Sergiu, *Constituțiunea României din 1923: adnotată cu dezbateri parlamentare și jurisprudență*, Editura Tipografiei „Curierul Judiciar”, București, 1925.

MEDAN, Diana, *Psihologia negativă. Antisemitismul*, Editura Hasefer, București, 2015.

⁸⁷ Lya Benjamin, *Naționalism și antisemitism...* ed. cit., p. 209.

MURGESCU, Bogdan C. (coord.); Barnea Alexandru, Bucur Ion, *Istoria României în texte*, Editura Corint, București, 2011.

NEAGOE, Liviu, *Antisemitism și emancipare în secolul al XIX-lea: dileme etnice și controverse constituționale în istoria evreilor din România*, Editura Hasefer, București, 2016.

NEAGOE, Liviu, *Cetățenie, națiune și etnicitate: o perspectivă comparată*; Editura Avalon, Cluj-Napoca, 2014.

NEAGOE, Liviu, *Eutopia: Concepte, identități și istorii românești*, Ediția 1-a, Editura Cartier, Chișinău, 2023.

PALADE, Ion, *Codul Caragea*, reprodus după manuscrisul original românesc, cu o prefață de D. Alexandresco, Editura Librăriei Leon Alcalay, 1907.

STANOMIR, Ioan, *Libertate, lege și drept o istorie a constituționalismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005.

ȘOTROPA, Valeriu, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din țările române*, Editura Academiei Republicii Socialiste Române, București, 1976.

NEUMANN, Victor; Armin Heinen (edS.), *Istoria României prin concepte: perspective alternative asupra limbajelor social-politice*; Editura Polirom, Iași, 2010.

VITCU, Dumitru, *Evreii în societatea românească modernă. Repere juridice, demografice, economice, sociale, politice și culturale*, Editura Tehnopress, Iași, 2020.

VOLOVICI, Leon, *Ideologia naționalistă și problema evreiască în România anilor '30*, Editura Humanitas. București, 1995.

Resurse electronice:

<https://www.bcucloj.ro/>

<https://new.bjc.ro/>

<https://revistasferapoliticii.ro>